

**ART-TERAPEYA YORDAMIDA “SHASHMAQOM”NING MUSHKULOT QISMINI
O‘RGATISH JARAYONIDA TALABALARNING ESTETIK MADANIYATINI
SHAKILLANTIRISHGA YO‘NALTIRILGAN TEXNOLOGIYA**

Yarashev Jo‘rabek To‘rayevich, Buxoro davlat pedagogika institute, professor, pedagogika fanlari
boyicha falsafa doktori

Yarashev1982y@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada musiqiy art-terapiya yondashuvi orqali “Shashmaqom”ning Mushkulot bo‘limini o‘rgatish orqali talabalarning estetik madaniyatini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiya ishlab chiqildi. Ushbu texnologiya talabalarning musiqiy idroki, emotsional sezgirligi va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan. Maqolada Mushkulot bo‘limining murakkab ritmik va melodik tuzilmalari talabalarda chuqur emotsional holatlarni uyg‘otishi aniqlanib, bu holatlarni aniqlash uchun tinglash kabi art-terapevtik faoliyatlar qo‘llanildi. Bu faoliyatlar talabalarning estetik idroki va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

Tayanch so‘zlar: Art-terapiya, estetika, madaniyat, maqom, tafakkur, mushkulot, texnologiya, ritm, melodiya, “Shashmaqom”, idrok.

**АРТ-ТЕРАПИЯ ПОМОГАЕТ ФОРМИРОВАТЬ ЭСТЕТИЧЕСКУЮ КУЛЬТУРУ
СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ СЛОЖНОЙ ЧАСТИ «ШАШМАҚОМ»**

Ярашев Журабек Торайевич, Бухарский государственный педагогический институт, Профессор,
доктор философии по педагогическим наукам (PhD)

Yarashev1982y@gmail.com

Аннотация: В данной статье разрабатывается педагогическая технология, направленная на формирование эстетической культуры учащихся посредством обучения разделу Мушкулот «Шашмақом» посредством музыкально-арт-терапевтического подхода. Данная технология направлена на развитие музыкального восприятия, эмоциональной чувствительности и творческого мышления учащихся. В статье раскрывается, что сложные ритмико-мелодические структуры раздела Мушкулот вызывают у учащихся глубокие эмоциональные состояния, для выявления которых используются такие арт-терапевтические мероприятия, как аудирование. Эти мероприятия развивают эстетическое восприятие и творческое мышление учащихся.

Ключевые слова: Арт-терапия, эстетика, культура, статус, мысль, трудность, технология, ритм, мелодия, «Шашмақом», восприятие.

**TECHNOLOGY FOR FORMING STUDENTS' AESTHETIC CULTURE IN THE PROCESS OF
TEACHING THE COMPLEX PART OF “SHASHMAQOM” WITH THE HELP OF ART
THERAPY**

Yarashev Jo‘rabek To‘rayevich, Bukhara State Pedagogical Institute, Professor, Doctor of Philosophy
in Pedagogical Sciences (PhD)

Yarashev1982y@gmail.com

Abstract: This article develops a pedagogical technology aimed at forming the aesthetic culture of students by teaching the Mushkulot section of “Shashmaqom” through a musical art therapy approach. This technology is aimed at developing students' musical perception, emotional sensitivity and creative thinking. The article reveals that the complex rhythmic and melodic structures of the Mushkulot section evoke deep emotional states in students, and art therapeutic activities such as listening are used to identify these states. These activities develop students' aesthetic perception and creative thinking.

Keywords: Art therapy, aesthetics, culture, status, thought, difficulty, technology, rhythm, melody, “Shashmaqom”, perception.

Kirish: Maqom - xalqimiz vujudidan sizib chiqqan ohang. Shu bois, u asrlar osha yashab kelmoqda. Afsuski, keyingi yillarda bu qutlug‘ va shohir san‘at turiga e‘tibor susaygandek edi. Lekin, Prezidentimizning milliy maqom san‘atini rivojlantirish to‘g‘risidagi qarori ayni muddao bo‘ldi. Davlatimiz rahbari O‘zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvida ta‘kidlaganidek, biz xalqimizning noyob merosi bo‘lgan maqom san‘atini nafaqat yurtimizda, balki butun dunyo bo‘ylab keng

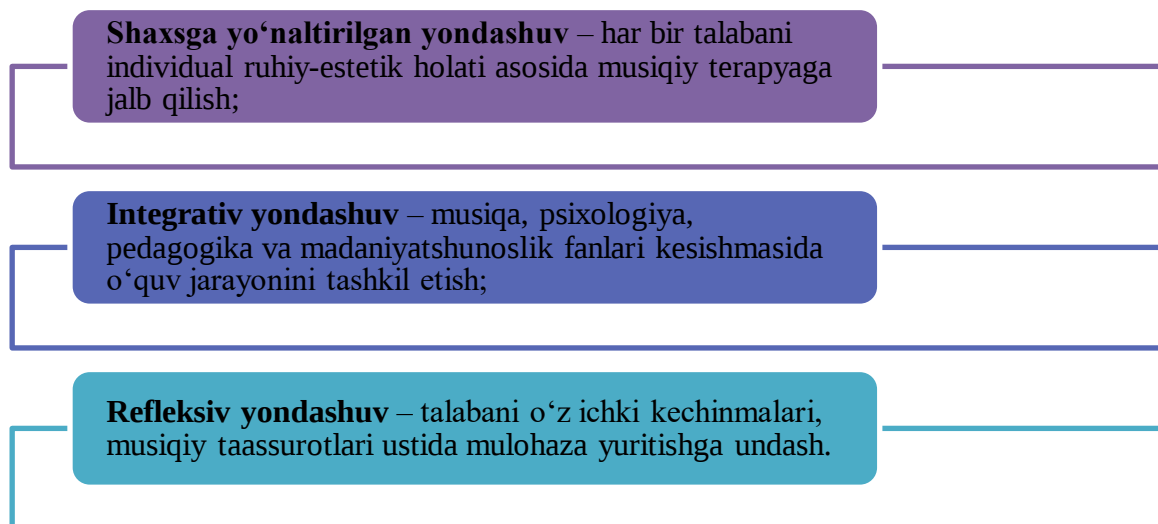
targ'ib qilish, kerak bo'lsa, xalqaro miqyosda maqom tanlovlarini tashkil etish ustida ishlashimiz kerak, deya takidlashlari va aynan Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan milliy merosimizni ko'z qorachig'idek asrab-avaylash, uni yoshlarga bezavol yetkazish borasidagi ezgu sa'y-harakatlar milliy maqom san'ati rivojiga ko'rsatilayotgan g'oyat ulkan e'tibor va g'amxo'rlikdan yorqin ifodasini topmoqda. 2017-yil 17-noyabrdagi "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarorlari esa san'atimiz tarixidagi unutilmas voqea bo'ldi. Mazkur hujjat o'zbek maqom san'atini chuqur o'rganib, o'ziga xos ijro maktablari va an'analarini yangi bosqichda ravnaq toptirish, uning "oltin fondi"ni yaratish va boyitish, xalqaro nufuzini oshirish va keng targ'ib qilishda g'oyat muhim ahamiyat kasb etdi. Milliy maqom san'at irivoji yo'lida ko'rsatilayotgan cheksiz e'tibor barcha ijodkorlarga ilhom, ijod zavqini bag'ishlamoqda⁷.

Maqom – arabcha so'zdan olingan bo'lib, "o'rin, joy, istiqomatgoh" ma'nolarini anglatadi⁸. Tarixiy manbaalarda aytilishicha "Maqom" atamasining kelib chiqishi Ibrohim Alayhissalomga borib taqaladi. Ul zot o'g'li Ismoil Alayhissalom bilan qurgan Baytullohning yonida qoldirgan oyoq izlariga "Maqom" nomi berilgan va "Maqomi Ibrohim" deb aytilgan. Musiqa istilohida esa, barmoq bosib, tovush hosil qilinadigan parda, kuy va ashulalar boshlanadigan parda (hozirgi tonika ma'nosida), ular harakat qiladigan pardalardan iborat tovushqatorlar (ladlar) ifodasi sifatida ta'riflanib kelingan⁹.

Tadqiqot ob'yekti: "Musiqlik art-terapiya" musiqaning inson ruhiy salomatligiga ta'sirini tadqiq etuvchi asosiy yo'nalishdir. Bu terapiya turi insonning ichki dunyosini musiqiy asarlar orqali kashf qilish va uni davolashga qaratilgan. O'zbek va tojik xalqining boy musiqiy madaniy merosiga kiruvchi milliy musiqa bo'lmish "**Shashmaqom**" esa ana shunday musiqiy davolash uslublaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy ta'limda talabalarning estetik madaniyatini shakllantirish masalasi murakkab, ko'p qirrali hamda individual yondashuvni talab qiladigan jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonni samarali amalga oshirishda milliy musiqiy meros – xususan, "Shashmaqom"ning Mushkulot qismi asarlarini art-terapiya vositasida o'rgatish texnologiyasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Qo'llaniladigan metodlar: Mazkur texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra, musiqiy, psixologik va estetik omillar uyg'unligiga asoslangan bo'lib, talabning ichki kechinmalari va ijodiy ifoda orqali estetik idrokini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Ayniqsa, Mushkulot qismida mujassam bo'lgan ohangdorlik, falsafiy chuqurlik va ritmik murakkabliklar talabning musiqiy tafakkurini chuqurlashtirish bilan birga, uning badiiy dunyoqarashini boyitadi.

Musiqlik art-terapiya talabalarning ichki dunyosini boyitish, ularni ruhiy barqarorlikka erishishiga yordam berish, estetik idrok va musiqiy tafakkurni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa,

⁷ Talaboyev A. MAQOM SAN'ATI. MAQOM SAN'ATINI O'RGANISHDA VA UNI YOSH IJROCHILARGA O'RGATISHDA ETIBOR QARATILISHI LOZIM BO'LGAN JIHATLAR // "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - Volume 2 Issue 4 / December 2021. 150-bet

⁸ Rajabov I. Maqomlar. T.: San'at nashriyoti, 2006. 63- bet

⁹ Xalilova Layloxon Odiljon qizi. O'N IKKI MAQOMNING ILMIY TARIXI VA ISLOM DINI BILAN BOG'LIQLIK JIHATLARI. INTERNATIONAL CONFERENCE ON TEACHING, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES" 2023/1. 94-bet

“Shashmaqom”ning **Mushkulot** qismi o‘zining murakkab tuzilishi, ohangdorligi va chuqur falsafiy mazmuni bilan nafaqat musiqiy, balki ma’naviy-estetik tarbiyani shakllantirishda katta salohiyatga ega.

Mazkur texnologiya quyidagi pedagogik yondashuvlarga asoslanadi:

Texnologiyaning maqsadi talabalarining estetik madaniyatini “Shashmaqom”ning Mushkulot qismi asosida musiqiy art-terapiya metodlari bilan shakllantirish. Mavkur texnologiyaning asosiy vazifasi esa:

- mushkulot asarlarini art-terapiya yondashuvi asosida tahlil qilish;
- musiqa orqali estetik kechinmalarni idrok qilishni o‘rgatish;
- talabalarda musiqiy tafakkur va estetik sezgirlikni shakllantirish;
- maqom orqali psixologik holatni barqarorlashtirishga erishishdan iborat.

Olingan natijalar va ularning tahlili: Art-terapeya yordamida “Shashmaqom”ning Mushkulot qismini o‘rgatish jarayonida talabalarining estetik madaniyatini shakllantirishga yo‘naltirilgan texnologiya diagnostik, tayyorlov, art-terapevtik integratsiya hamda refleksiya va tahlil bosqichlaridan iborat.

1. Diagnostik bosqich.

Talabalarining musiqiy estetik qiziqishlari, musiqiy didi va psixologik holati aniqlanadi. Talabalar bilan olib boriladigan so‘rovnomalar, suhbatlar, testlar yordamida dastlabki holat aniqlanadi.

2. Tayyorlov bosqichi.

Talabalarga “Maqom asoslari” fanida “Shashmaqom” va Mushkulot qismi haqida nazariy bilimlar beriladi. Bunda talabalar Mushkulot asarlarining mazmuni, ohanglari, ruhiy ta’siri bilan tanishtiriladi.

3. Art-terapevtik integratsiya bosqichi.

“Shashmaqom”ning Mushkulot qismidagi “Tasnifi Buzruk”, “Muxammasi Nasrullovi” kabi asarlaridan qismlar tinglanadi va his-tuyg‘ular tahlili o‘tkaziladi. Talabalar maqomni tiglash yoki uni jonli ijro etish bilan birga tasviriy san’at, drama yoki yozma izohlar orqali individual his-tuyg‘ular ifodalanadi. Guruhli muhokamalar orqali estetik baho va tafakkur rivojlantiriladi.

4. Refleksiya va tahlil bosqichi.

Talabalar maqomdan olgan ta’sirlarini yozma va og‘zaki tarzda ifodalaydi. Estetik fikrlash darajasi, musiqiy tajriba, ruhiy barqarorlik o‘zgarishlari tahlil qilinadi.

Mazkur texnologiya asosida o‘quv jarayonini tashkil etish quyidagi natijalarga olib keladi. Bunda talabalarda estetik did, musiqiy idrok va badiiy tafakkur rivojlanadi. “Shashmaqom”ning Mushkulot asarlarining ichki falsafasini anglash orqali ma’naviy boyish yuz beradi. Art-terapiya orqali talabalarda ruhiy barqarorlik, o‘z-o‘zini anglash va ifoda etish ko‘nikmalari shakllanadi. Musiqa vositasida talabalarda milliy merosga nisbatan chuqur hurmat shakllanadi.

Ilmiy yangiligi: Talabalarining estetik madaniyati holatini suhbat orqali aniqlash — ularning go‘zallikni idrok etish, san’atga bo‘lgan munosabati, estetik qadriyatlar va idealga nisbatan qarashlarini chuqur tahlil qilish imkonini beruvchi samarali metod hisoblanadi. Bu jarayon quyidagi bosqichlar asosida amalga oshiriladi:

1. Suhbatga tayyorgarlik.

Maqsadni aniqlash: Estetik madaniyatning qaysi jihatlarini o‘rganish (masalan, estetik bilimlar, tuyg‘ular, did, ideal) rejalashtirilganini belgilash.

Savollarni ishlab chiqish: Talabalarining estetik qarashlari, san’atga munosabati, go‘zallikni idrok etish qobiliyatiga oid ochiq va muammoli savollar tayyorlash. new.jdpu.uz

Suhbat shaklini tanlash: Yakka yoki guruhli suhbat, rasmiy yoki norasmiy muhitda o‘tkazilishi mumkin.

2. Suhbatni o‘tkazish.

Ijobiy muhit yaratish: Talabalar o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlari uchun qulay va samimiy muhit ta’minlash.

Faol tinglash: Talabalarining javoblarini diqqat bilan tinglab, ularning fikrlarini chuqurroq tushunishga harakat qilish.

Qo‘shimcha savollar berish: Zarurat tug‘ilganda, mavzuni chuqurlashtirish yoki aniqlik kiritish uchun qo‘shimcha savollar bilan suhbatni davom ettirish.

3. Natijalarni tahlil qilish.

Javoblarni tahlil qilish: Talabalarining javoblari asosida ularning estetik madaniyat darajasi, go‘zallikni idrok etish qobiliyati, san’atga bo‘lgan munosabati kabi jihatlarini baholash.

Xulosalar chiqarish: Olingan ma’lumotlar asosida estetik tarbiya jarayonini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Suhbat metodi orqali talabalarining estetik madaniyatini aniqlash, ularning individual qarashlari va

his-tuyg'ularini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, estetik tarbiya jarayonini yanada samarali tashkil etish imkonini yaratadi.

Tanishtiruv suhbatlari — bu talabalarning estetik qarashlari, san'atga bo'lgan munosabati va go'zallikni idrok etish darajasini aniqlashga qaratilgan muloqot shaklidir.

Mushkulot bo'limining murakkabligi, uning ritmik va melodik tuzilmalari, talabalarning diqqatini jamlash, musiqiy tafakkurini rivojlantirish va estetik his-tuyg'ularini chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Bu jarayon art-terapiya metodlari bilan uyg'unlashganda, talabalarning ichki dunyosini ochib berish va ularning estetik madaniyatini baholash imkonini beradi.

"Shashmaqom"ning Mushkulot bo'limini tinglash orqali talabalarda art-terapevtik ta'sirni bosqichma-bosqich amalga oshirish estetik madaniyatni rivojlantirishning samarali usullaridan biridir.

Talabalarga Mushkulot bo'limining audio yoki video yozuvlari tinglatiladi. Bu bosqichda ularning diqqatini quyidagilarga qaratish muhim:

- ritmik va melodik tuzilmalar;
- ijrodagi emotsional ifoda;
- cholg'ularning o'zaro uyg'unligi.

Bu jarayon talabalarning musiqiy idrokini va estetik sezgirligini oshiradi.

"Shashmaqom"ning **Tasnif, Tarje, Gardun, Muxammas** va **Saqil** kuylarini tinglash yoki ijro etish orqali talabalar estetik madaniyatini takomillashtirishda art-terapiya yondashuvi samarali usul hisoblanadi. Bu jarayon talabalarning ichki ruhiy holatini uyg'otish, milliy musiqiy merosga bo'lgan qiziqishni oshirish va estetik idrokini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Har bir maqom bo'limi o'ziga xos emotsional va estetik yuklamaga ega:

- **Tasnif:** Tantanali va ko'tarinki ohanglari bilan ruhiy yuksalishni ta'minlaydi.
- **Tarje:** Tafakkur va ichki mulohazalarni uyg'otadi.
- **Gardun:** Ruhiy barqarorlik va muvozanat hissini mustahkamlaydi.
- **Muxammas:** Ijodiy tafakkur va emotsional ifodani rag'batlantiradi.
- **Saqil:** Yengillik va ruhiy erkinlik hissini uyg'otadi.

Bu kuylarni tinglash yoki ijro etish talabalarning ichki holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi hamda ularning estetik sezgirligini oshiradi.

"Shashmaqom"ning Mushkulot bo'limini art-terapiya yondashuvi orqali o'rgatish, talabalarning estetik madaniyatini shakllantirishda innovatsion va samarali pedagogik texnologiya hisoblanadi. Bu uslub talabalarning ruhiy-emotsional holatini yaxshilash, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va milliy musiqiy merosga bo'lgan hurmatini oshirishga xizmat qiladi.

Mushkulot bo'limining murakkab ritmik va melodik tuzilmalari talabalarda chuqur emotsional holatlarni uyg'otadi. **Mashg'ulotlarni guruhli shaklda o'tkazish orqali** talabalarning o'zaro fikr almashishiga va jamoaviylikni rivojlantirishga yordam beradi. Har bir talabaga individual yondashish, ularning shaxsiy hissiyotlarini hisobga olish muhim. Mushkulot bo'limini o'rgatishda musiqa va san'atni uyg'unlashtirish, talabalarning estetik madaniyatini chuqurlashtiradi.

"Shashmaqom"ning Mushkulot bo'limi — bu o'zbek mumtoz musiqa san'atining eng murakkab va chuqur hissiy qatlamlarini aks ettiruvchi asar bo'lib, uning tinglanishi yoki ijro etilishi talabalarda turli his-tuyg'ularni uyg'otadi. Art-terapiya yondashuvi orqali bu his-tuyg'ularni ifodalash va estetik tahlil qilish, talabalarning estetik madaniyatini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Mushkulot bo'limining tinglanishi yoki ijro etilishi talabalarda musiqaning murakkab va og'ir ohanglari talabalarda ichki muammolarni, tashvishlarni his qilishga yordam beradi. Musiqaning ba'zi qismlari talabalarda kelajakdagi yaxshiliklarga bo'lgan umidni uyg'otadi. Musiqaning ba'zi ohanglari talabalarda ichki tinchlik va muvozanatni his qilishga yordam beradi.

1

Tayyorlov bosqichi.

Suhbat orqali talabalarning estetik madaniyati holatini aniqlash.

2

Tanishtiruv bosqichi.

Talabalarga art-terapiya va “Shashmaqom” haqida tushuncha berish.

3

“Shashmaqom”ni tinglash orqali talabalarda art-terapevtik ta’sir bosqichi.

“Mushkulot” bo‘limining ma’naviy-madaniy va musiqiy ta’siri bilan tanishtirish. Tinglash va nazariy tahlil qilish.

4

Ijodiy ijoda bosqichi.

Tasnif, Tarje, Gardun, Muxammas va Saqil kuylarini ijro etish yoki tinglashda ichki holatga ta’siri. (Dam olish, fikrlash, his qilish)

5

Tahlil va muloqot bosqichi.

Tinglangan yoki ijro etilgan maqomlarga asoslanib talabalarning o‘z ijodiy fikrlarini ifoda etilishi.

6

Refleksiya va boholash bosqichi.

Talabalarning his-tuyg‘ularini baham ko‘rishi. Estetik tahlil va tushunchalarni shakllantirish.

“Shashmaqom”ning Mushkulot bo‘limi art-terapevtik ta’siri orqali talabalar estetik madaniyatini takomillashtirish bosqichi

Quyida musiqiy art-terapiya yordamida talabalarning estetik madaniyatini takomillashtirishda “Shashmaqom”ning Mushkulot qismi asosida amal qilinishi lozim bo‘lgan **umumiy pedagogik qoidalar** jadvali keltirilgan. Jadval talabalarning estetik dunyoqarashini rivojlantirish, musiqiy ta’sirchanlikni oshirish va terapevtik yondashuv asosida ongli musiqiy idrokni shakllantirishga yo‘naltirilgan:

Talabalarning estetik madaniyatini takomillashtirishga oid umumiy qoidalar (Mushkulot asosida)

№	Qoida nomi	Mazmuni	Amalga oshirish shakli (misollar)
1	Estetik idrokni yo‘naltirish	Mushkulot ohanglarini tahlil qilish orqali go‘zallikni anglata olish.	Darsda kuy tahlili, hissiy taassurotlarni yozish.

2	Musiqiy ongni faollashtirish	Har bir maqom yoʻnalishini anglash orqali musiqiy tafakkurni rivojlantirish.	Qiyosiy tahlillar, Mushkulotda ifodalangan tuygʻularni izohlash.
3	Tashqi va ichki tinglash madaniyatini shakllantirish	Naqorat va ohangga estetik jihatdan yondashish koʻnikmalarini hosil qilish.	Jim tinglash, ohangda mavjud dramatik oʻzgarishlarga eʼtibor.
4	Terapevtik holatlarni yaratish	Mushkulotdagi ruhiy holatlar orqali emotsional yengillik keltirish.	Yopiq koʻz bilan tinglash, his-tuygʻularni ifodalash mashqlari.
5	Kontekstual tushunishni rivojlantirish	Mushkulotdagi tarixiy va madaniy manbalarni oʻrganish orqali estetik qadriyatlarni tushunish.	Tarixiy kontekstga oid topshiriqlar, maqom kelib chiqish tarixi.
6	Shaxsiy musiqiy tajribani boyitish	Talabani oʻz his-tuygʻularini Mushkulot vositasida ifodalashga imkon yaratish.	Reflektiv yozuvlar, audio kundaliklar.
7	Estetik qadriyatlarga hurmat uygʻotish	Shashmaqom anʼanalari orqali milliy madaniyatga ijobiy munosabatni shakllantirish.	Maqom ijrochiligi bilan tanishtirish, ustoz-shogird usulida ish.

Xulosa: “Shashmaqom”ning Mushkulot boʻlimini art-terapiya yondashuvi orqali oʻrgatish, talabalarning estetik madaniyatini rivojlantirishda samarali pedagogik texnologiya hisoblanadi. Bu yondashuv talabalarning ruhiy-emotsional holatini yaxshilash, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va milliy musiqiy merosga boʻlgan hurmatini oshirishga xizmat qiladi.

Mushkulot boʻlimining murakkab ritmik va melodik tuzilmalari talabalarda chuqur emotsional holatlarni uygʻotadi. Bu holatlarni aniqlash uchun tinglash, suhbatlar, rasm chizish, sheʼr yozish va harakat bilan ifoda kabi art-terapevtik faoliyatlar qoʻllaniladi. Bu faoliyatlar talabalarning estetik idroki va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

Mashgʻulotlarni guruhli shaklda oʻtkazish, har bir talabaga individual yondashish va musiqa bilan sanʼatni uygʻunlashtirish orqali talabalarning estetik madaniyatini chuqurlashtirish mumkin. Ushbu texnologiya talabalarning estetik madaniyatini shakllantirishda samarali vosita boʻlib, ularni milliy musiqiy merosga boʻlgan hurmatini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Rajabov I. Maqomlar. T.: Sanʼat nashriyoti, 2006. 63- bet
2. Talaboyev A. MAQOM SANʼATI. MAQOM SANʼATINI OʻRGANISHDA VA UNI YOSH IJROCHILARGA OʻRGATISHDA ETIBOR QARATILISHI LOZIM BOʻLGAN JIHATLAR // "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - Volume 2 Issue 4 / December 2021. 150-bet
3. Xalilova Layloxon Odiljon qizi. OʻN IKKI MAQOMNING ILMIY TARIXI VA ISLOM DINI BILAN BOGʻLIQLIK JIHATLARI. INTERNATIONAL CONFERENCE ON TEACHING, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES” 2023/1. 94-bet